

بررسی نقش توسعه مکانیسم‌های حقوق شهروندی در تقویت توریسم و گردشگری در ایران

سید محمدرضا موسوی فرد^۱

عضو هیئت علمی گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران

حیدر لطفی

دانشیار جغرافیای سیاسی و گردشگری، واحد گرمسار، دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار، ایران

زهرا شمسی زاد

کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۲/۲۱

چکیده

امروزه حوزه‌های نوینی در هزاره سوم با توجه به روند جهانی شدن باز شده و نوعاً باعث شده است منابع جدید درآمدی در اختیار دولت‌ها قرار گیرد، بدون تردید یکی از این حوزه‌ها صنعت توریسم و گردشگری است. توسعه این صنعت تا بتواند به شکوفایی پایدار برسد نیازمند وجود زیرساخت‌های (نرم‌افزاری و سخت‌افزاری) می‌باشد که بتواند جذابیت را به این صنعت ببخشد. یکی از این حوزه‌ها در بخش نرم‌افزاری وجود قوانین حمایتی توریسم و گردشگری با ضمانت اجرای واقعی است که ظرفیت مکانیسم‌های حقوق شهروندی در ایران می‌تواند بستر مناسبی برای گسترش این امر باشد. در این مقاله درصدد یافتن پاسخی برای این سؤال هستیم آیا توسعه مکانیسم‌های حقوق شهروندی در حوزه قانونگذاری نقشی در رونق صنعت گردشگری و توریسم ایفا می‌کند یا خیر؟ با رویکردهای توصیفی و تحلیلی میان رشته‌ای به دنبال پاسخی قانع‌کننده برای این امر هستیم.

کلمات کلیدی: حقوق بشر، حقوق شهروندی، توریسم، گردشگری، قانون گذاری

صنعت گردشگری^۱ به‌عنوان متنوع‌ترین و بزرگ‌ترین صنایع در جهان، مهم‌ترین منبع درآمد و ایجاد فرصت‌های شغلی برای بسیاری از کشورهای دنیا است این صنعت که به‌عنوان موتور توسعه از آن نام‌برده می‌شود، به علت اهمیتی که از نظر اقتصادی، اجتماعی دارد روزبه‌روز بیشتر مورد توجه قرار گرفته و دولت‌ها به آن اهمیت می‌دهند و امروزه یکی از پایه‌های اصلی و استوار اقتصاد جهان و از جمله صنایع مهم با رشد سریع در توسعه اقتصادی جهان است که با ایجاد بالاترین میزان ارزش‌افزوده به صورت مستقیم و غیرمستقیم می‌تواند سایر فعالیت‌های اقتصادی و فرهنگی را تحت تأثیر قرار دهد. در تقسیم‌بندی جهانی پس از نفت و خودروسازی، صنعت گردشگری در رده سوم قرار می‌گیرد. صنعت توریسم از دو جهت عمده حائز اهمیت بسیار است: نخست، موجبات آشنایی ملل با دیگر فرهنگ‌ها، نژادها، اقوام، سرزمین‌ها، گویش‌ها و... را فراهم می‌کند و دوم، از نظر اقتصادی به‌عنوان یک منبع تأمین درآمد و ارزش محسوب می‌شود. کشورهای مختلف جهان در سایه برخورداری از امکانات گوناگون و جاذبه‌های متنوع، در پی جذب و جلب جهانگردان به‌سوی خویش هستند. گردشگری در حال حاضر در حال تبدیل شدن به یکی از ارکان اصلی اقتصاد تجاری جهان است و بسیاری از برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران توسعه^۲، از صنعت گردشگری به‌عنوان رکن اصلی توسعه پایدار یاد می‌کنند. صنعت گردشگری با ویژگی‌های خاص خود، صنعتی پویا با آینده‌ای روشن تلقی می‌شود. سرمایه‌گذاری در این صنعت در تمام کشورهای دارای جاذبه‌های جهانگردی روبه افزایش است. امروزه جذب گردشگران خارجی به رقابتی فزاینده در بین نهادهای درگیر در صنعت گردشگری تبدیل شده است؛ زیرا این صنعت نه تنها در پیشبرد اقتصاد ملی و درآمدهای ارزی نقش دارد بلکه صنعتی است پاکیزه و عاری از آلودگی و درعین حال ایجادکننده مشاغل جدید است. در این مقاله میان‌رشته‌ای و تحلیلی با رویکردی توصیفی تحلیلی درصدد پاسخ بدین سؤال هستیم که آیا توسعه مکانیسم‌های حقوق شهروندی در حوزه قانون‌گذاری نقشی در رونق صنعت گردشگری و توریسم ایفا می‌کند یا خیر؟ به نظر می‌رسد یا بررسی‌هایی که انجام شده است رابطه معناداری از منظر رویکردهای توصیفی تحلیلی بین این دو متغیر وجود دارد، توسعه همین امر می‌تواند مکانیسم‌های حقوق شهروندی در حوزه قانون‌گذاری نقش مستقیمی در رونق صنعت گردشگری در نتیجه به‌عنوان یکی از رویکردهای اصلی مقاله به‌عنوان مفروض تلقی گردد.

مبانی نظری

در خصوص رهیافت‌های نظری باید به مقوله جهانی‌شدن نگاهی بیندازیم: گردشگری بین‌المللی به‌عنوان امیدبخش‌ترین و پیچیده‌ترین و جایگزین‌ترین صنعتی است که جهان سوم با آن روبرو است. رشد سریع پیشرفت‌های تکنولوژی و افزایش تعداد کشورهایهایی که از کنترل دولتی به‌سوی اقتصاد بازار حرکت می‌کنند در حال ایجاد روندهای شدید به‌سوی جهانی‌شدن است و سبب تغییراتی مهم در حوزه جهانگردی بین‌المللی^۳ خواهد شد. فرایند جهانی‌شدن در حال شتاب گرفتن است، اما این امر سبب تغییر چهره این واقعیت که جهانگردی بین‌المللی

^۱. Tourism Industry

^۲. Development Policymakers

^۳. International Tourism

اساساً موقوف به مهم‌ترین کشورهای صنعتی جهان شده است. نگاهی گذرا به الگوی جریان مسافر نشان می‌دهد که مبادلات جهانگرد غالباً در حال گسترش است جهانگردان انتخاب‌های نامحدود دارند. نظریات دیگری در این باب نیز وجود دارد از جمله نظریه فرهنگ پذیری^۱ عنوان می‌کند که وقتی دو فرهنگ برای مدت طولانی باهم تماس پیدا می‌کنند. یک مبادله اندیشه‌ها و محصولات جایگزینش می‌شود که در سطح متفاوتی از همگرایی بین فرهنگ‌ها را ایجاد می‌کند بدین معنا که آن‌ها شبیه‌تر می‌شوند. تأثیر میهمان و میزبان که در بحث فرهنگ‌ها مطرح است از سه طریق انجام می‌گیرد:

(الف): وقتی که توریست‌ها کالا یا خدمات را از مردم محلی در بازار یا هتل‌ها یا رستوران‌ها خریداری می‌کنند؛ (ب): وقتی که توریست‌ها و میزبان‌ها دارای تسهیلات مشابهی مانند سرگرمی‌ها و... باشند؛

(ج): وقتی که آن‌ها به‌طور هدفمندانه‌ای همدیگر را ملاقات می‌کنند تا یکدیگر را به هم درآورند و یا اندیشه‌ها و تجربیات یا اطلاعات را مبادله نمایند. درنهایت باید بگوییم تایلن نظریه سلسله‌مراتب نیازهای مملو را در جهت تشریح رضایت‌مندی توریستی^۲ به کار می‌برد طبق نظریه مزو همه انسان‌ها دارای نیازهای مشترک و فطری هستند که در سلسله‌مراتبی از نیرومندترین تا ضعیف‌ترین قرار می‌گیرند که باید این نیازها ارضا شوند. نیازهایی که در پایین قرار دارند باید قبل از نیازهایی که در بالا هستند ارضا شوند. با توجه به سلسله‌مراتب نیازهای مزو یک توریست که برای انجام فعالیت توریستی^۳ به کشور دیگری سفر می‌کند باید در جامعه میزبان نیازهایش برطرف شود اگر جامعه میزبان بتواند نیازهای توریست را برطرف نماید توریست به رضایت‌مندی می‌رسد در غیر این صورت سطح رضایت او پایین خواهد آمد. این امر نیازمند مشارکت است مشارکت ایجاد نوعی احساس همبستگی و تعلق و تلاش دسته‌جمعی میان افراد یک جامعه به‌منظور نیل به یک نظام عادلانه اجتماعی^۴ است؛ مقصود مشارکت به معنی دست در دست هم گذاشتن برای انجام کار در موقعیت‌های گروهی است که آنان را برمی‌انگیزاند تا برای دستیابی به اهداف گروهی همدیگر را یاری دهند و در مسئولیت کار شریک شوند و حرکت کنند؛ بر اساس این تعریف، درگیر شدن، یاری‌دادن و مسئولیت‌پذیری^۵، سه ویژگی مهم مشارکت می‌باشد. در خصوص اقدامات پژوهشی مرتبط با موضوع باید گفت: در این خصوص باید به مقاله تحت عنوان بررسی اخلاق و حقوق شهروندی^۶ و ارتباط آن با گردشگری پایدار نوشته محسن شیرواند و دیگران چاپ‌شده در فصلنامه اخلاق زیستی (۱۳۹۵) رجوع نمود که در آن هدف از این پژوهش تأکید بر چارچوب‌های اخلاقی گردشگری پایدار با تبیین دو مفهوم عدالت و امنیت است. از نتایج این پژوهش می‌توان به نقش و کارکرد الزامات اخلاقی در گردشگری پایدار اشاره نمود؛ که در این خصوص باید گفت بیشتر رویکردهای مقاله مبتنی بر اخلاق است و کمتر به مصادیق حقوق شهروندی پرداخته است. به مقاله دیگر در این خصوص می‌توان اشاره کرد که در سال ۱۳۹۷ به قلم خادم شیروانی

1. Theory of Acculturation

2. Tourist Satisfaction

3. Tourist Activity

4. A Just Social System

5. Responsibility

6. Citizenship Rights

با موضوع حقوق شهروندی با رویکرد معنوی اندیشه‌های گردشگری در چاپ‌شده دومین کنفرانس بین‌المللی گردشگری، فرهنگ و هنر انتشار یافته است که در آن نویسنده معتقد است ارزش‌ها در قالب مسئولیت‌های اخلاقی^۱ از مرزهای ملی فراتر رفته و در صنعت گردشگری موجب گردیده تا سازمان جهانی به‌عنوان بزرگ‌ترین نهاد بین‌المللی گردشگری در دنیا، تدوین کدهای اخلاق گردشگری را در دستور گردشگری^۲ و آن را بخشی از حقوق شهروندی قرار دهد. یکی از مهم‌ترین موضوعات در این کدها، احترام به فرهنگ و اعتقادات کشور میزبان است. شاخص‌های تحقق عدالت اجتماعی^۳ حقوق شهروندی چه تأثیری بر گردشگری جهانی دارد.

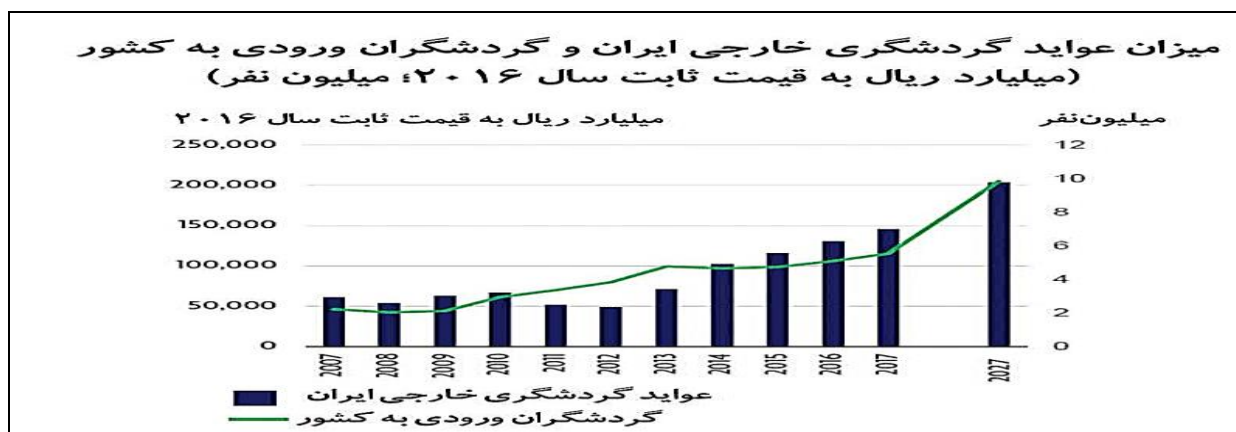
الف): مفهوم و چستی صنعت گردشگری:

صنعت گردشگری امروزه از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار شده است و به دلیل مزایایی که دارد توجه اغلب دولت‌ها و مسئولان ملی و محلی را به خود جلب کرده است. این صنعت دارای ارکان و انواع طبقه‌بندی‌های گوناگونی است که با آن‌ها مفهوم می‌یابد و بدون آن‌ها در حقیقت واژه گردشگری بی‌معناست. (فرجی راد و دیگران، ۱۳۸۸، ص ۶۱) بنابراین گردشگری مجموعه تعامل‌هایی است که در فرایند جذب و میهمان‌داری، بین توریست‌ها، سازمان‌های مسافرتی، دولت‌های مبدأ، دولت‌های میزبان و مردم محلی برقرار می‌شود. (سلیمانپور، ۲۰۰۶، ص ۱۲) کارشناسان اقتصاد منطق‌های، گردشگری را به‌عنوان تنها عامل استقرار منابع و توسعه مناطق کمتر توسعه‌یافته معرفی می‌نمایند (آقاجانی، ۱۳۸۶، ص ۱۸) امروزه صنعت گردشگری به‌عنوان بزرگ‌ترین و متنوع‌ترین صنعت دنیا مطرح است و در جهان توسعه فراوانی یافته است. علی‌رغم اینکه گردشگری در ایران به‌عنوان یک صنعت از ظرفیت‌های بسیار بالایی برای رشد و توسعه برخوردار است (بر اساس گزارش سازمان جهانی جهانگردی، ایران رتبه دهم جاذبه‌های باستانی و تاریخی و رتبه پنجم جاذبه‌های طبیعی را در جهان دارا است) ولی به دلیل آماده نبودن بسترهای خدماتی و تمهیدات مناسب برای جذب گردشگران این صنعت از توسعه‌ای که شایسته آن است برخوردار نیست. (ذوالفقاری؛ ۱۳۹۰؛ ص ۱) ولی متأسفانه به استناد آمارهای جهانی رتبه ایران در این صنعت پردرآمد مطلوب نیست به نمودار ذیل سال ۲۰۱۶ دقت نمایید^۴:

^۱. Ethical Responsibilities

^۲. Unwto

^۳. یکی از بحران‌های اساسی که انسان‌ها با آن رو برو هستند، بحران فقر و بی‌عدالتی است. بسیاری از حکومت‌ها مهم‌ترین شعار خود را تحقق عدالت اجتماعی و دسترسی یکسان ساکنین کشور به تمامی امکانات و تسهیلات لازم برای یک زندگی سالم و شرافتمندانه قرار داده‌اند. اما آیا روند برنامه‌ریزی و اجرا به تحقق این هدف منجر شده است؟ آیا واقعاً اثرات توسعه به همه انسان‌ها می‌رسد؟ آیا همان‌طور که در تمامی برنامه‌های توسعه اعلام می‌شود، بیشترین اثرات توسعه به کسانی می‌رسد که به آن نیاز دارند یا برعکس منافع عمدتاً به سمتی سوق پیدا می‌کند که از امکانات بیشتری برخوردارند؟ جهت مطالعه بیشتر در این خصوص نگاه کنید به: بهرامی، رحمت‌الله (۱۳۹۱)؛ بررسی روند تحقق عدالت اجتماعی با استفاده از شاخص‌های توسعه انسانی در ایران طی دو دهه اخیر؛ فصلنامه برنامه‌ریزی و سکونتگاه‌های انسانی، دوره هفتم، شماره بیستم، شماره پیاپی یستم،

در دنیای امروز گردشگری سهم بزرگی از فرهنگ و اقتصاد را به خود اختصاص داده است و در آینده میزان این سهم بزرگ‌تر هم خواهد شد. مسافرت را می‌توان حرکت از مبدأ به سمت مقصد دانست اما گردشگری و مسافرت مفاهیم نزدیک به همی هستند. شما با شناخت انواع مسافرت و گردشگری می‌توانید راحت‌تر سفر کنید و از امکانات مناسب‌تری برخوردار شوید. شاید هم با شناخت انواع مسافرت‌ها ترغیب شوید. توریسم به‌عنوان یکی از پررونق‌ترین صنعت‌های روز دنیا، تأثیر زیادی روی بسیاری از کشورهای توریست پذیر داشته است. همه‌ساله، میلیون‌ها نفر به دلایل مختلف از جمله بازدید از مناطق تاریخی، تفریح، استراحت و... به نقاط مختلف دنیا سفر می‌کنند؛ اما این نکته را فراموش نکنید که این صنعت فقط برای بازدید از جاذبه‌ها، استراحت یا تفریح نیست. صنعت گردشگری انواع مختلف و بسیاری دارد. شناخت انواع هم اهمیت فراوانی دارد. جهت رعایت اختصار موضوع به همین قدر مکتن بسنده می‌نماییم.

ب): چیستی و مفهوم حقوق شهروندی:

حقوق شهروندی، مجموعه حقوقی است که افراد به اعتبار موقعیت شهروندی خود دارا می‌شوند و در واقع اطلاقی عام بر مجموعه امتیازات مربوط به شهروندان و نیز مجموعه قواعدی است که بر موقعیت آنان در جامعه حکومت می‌کند. دارنده این حقوق؛ یعنی شهروند، به یکایک افرادی که در جامعه زندگی می‌کنند، اطلاق می‌شود. به‌عبارت‌دیگر، مجموعه حقوق و امتیازاتی که به شهروندان یک کشور با لحاظ کردن دو اصل کرامت انسانی و منبع تبعیض، برای فرا همسازی زمینه رشد شخصیت فردی و اجتماعی^۱ شهروندان در نظام حقوقی هر کشور تعلق می‌گیرد، حقوق شهروندی نام دارد و مجموعه قوانین و امتیازات مربوط به حقوق شهروندان به حقوق فردی؛ مانند آزادی بیان، حقوق مربوط به گروه‌ها و اقلیت‌ها، هم‌چون حق برخورداری از انرژی تقسیم می‌شود. از جمله حقوق شهروندی می‌توان به مواردی از قبیل حقوق اساسی^۲، حق استخدام شدن، حق انتخاب کردن و انتخاب شدن و... مفهوم می‌یابد. اگر حقوق را در مجموع، قواعد و مقررات لازم‌الاجرای بدانی که بر روابط افراد یک جامعه حاکم است با ملاحظه نوع رابطه می‌توانیم دو گونه حقوق خصوصی و عمومی را از یکدیگر تفکیک نماییم.

^۱. Individual and Social Personality

^۲. Basic Rights

هنگامی که از روابط اجتماعی سخن می‌گوییم و روابط افراد را با دولت و عناصر حکومت مورد توجه قرار می‌دهیم به مبحث حقوق عمومی پرداخته‌ایم؛ و هنگامی که از شهروند و حقوق او در اجتماع سخن می‌گوییم مراد ما مجموعه‌ای از حقوق خصوصی و عمومی است که بر روابط اجتماعی حاکم است. در این راستا حقوق شهروندی را بر محور حق و در مواردی آن را بر محور تکلیف دولت‌ها تعریف می‌نمایند. البته ضرورت دارد حقوق شهروندی را تکلیف دولت‌ها یا مسئولیت دولت در برابر اتباع آن دولت کشور بدانیم که توجه به حقوق شهروندی شهروندان در عصر حاضر حتی در نظام‌های حکومتی غیر دموکراتیک نیز غیرقابل اجتناب است. (امامی قشلاق؛ ۱۳۹۴) گفتمان حقوق شهروندی و حقوق بشر گرچه پیوندهای زیادی دارند، سرچشمه هریک متفاوت است. شهروندی لزوماً سیستم هنجاری انگاشته نمی‌شود؛ زیرا پیوندهای وثیقی با ارزش‌ها و تحولات تاریخی و اجتماعی دارد. باری، ارزش‌های حقوق بشر داعیه جهان‌شمولی دارند، اما رکن پایه‌ای شهروندی «تابعیت» است. نیز، رابطه دوسویه حق و تکلیف مدارانه که وضعیت شهروندی را ایجاد می‌کند، در روابطی که حقوق بشر ایجادکننده آن است، ماهیتی یک‌سویه و مطالباتی دارد. برخلاف دولت‌های قدیمی پیشامدرن که افراد رعایای دولت محسوب می‌شدند و وظیفه آن‌ها به‌طور عمده پیروی از فرمانروا بود، در دولت‌های مدرن، افراد، به اعتقاد روسو از این حیث که در قدرت حاکمیت سهیم‌اند، «شهروند» و از این حیث که از قوانین دولت پیروی می‌کنند، «تبعه» محسوب می‌شوند. بر این اساس، شهروندی در واقع بیانگر جنبه فعال انسان و فرد در جامعه است. در این میان، شهروندی بارکن «تابعیت»^۱ پیوند دارد؛ چرا که شهروندی تبعه یک کشور بودن با در نظر گرفتن حقوق و وظایفی که بر عهده دارد، حالت یک تبعه با حقوق و وظایف، تابعیت، شهرنشینی را گویند که در واقع ایده بنیادین آن نیز حق تعیین سرنوشت^۲ و فعال کردن شهروندان است که از رهگذر مشارکت تحقق می‌یابد. در نقطه مقابل حقوق شهروندی، جهانی بودن حقوق بشر بدین معناست که صرف‌نظر از تابعیت، ریشه قومی یا نژادی، مبنای اجتماعی و ویژگی‌های عرضی‌ای از این دست، این حقوق به همه انسان‌ها در هر کجا که باشند تعلق می‌گیرد. به دیگر سخن، تمایز میان حقوق شهروندی و بشر بدان سبب است که تجربه تاریخی جوامع بشری نشان می‌دهد که گسترش مفهوم شهروندی^۳ یا عضویت در یک جامعه سیاسی فراگیر، با ضرورت‌های نظامی و اداری دولت مدرن و سیاسی شدن مناسبات اجتماعی^۴ و فعالیت‌های روزمره، ارتباط معناداری برقرار ساخته و بدین ترتیب، با تغییر رویکرد حکام جهت تعبیه ساختاری مبتنی بر حقوق شهروندی سرباز به‌جای رعیت ساماندهی دفاعی و امنیتی جوامع به‌سوی نهادهای «دولت به نمایندگی» و یا «دولت مردمی» گرایش پیدا کرد. از منظر حقوقی، شهروند به مفهوم ساکن شهر نیست؛ بلکه فردی است در رابطه با یک دولت و در این زمان، مترادف تبعه به شمار می‌رود. مفهوم تابعیت یک رابطه حقوقی، سیاسی و معنوی است که شخص را به یک

^۱. Citizenship

^۲. اصل تعیین سرنوشت یکی از اصول پایه حقوق بین الملل معاصر است. این اصل در ماده یک منشور و در زمره اهداف و مقاصد ملل متحد ذکر شده؛ منشور از حق تعیین سرنوشت به عنوان یکی از مبانی و پایه‌های روابط دوستانه و مسالمت آمیز بین دولتها و ملتها یاد کرده است. با این حال اصل مزبور فاقد آن استحکامی است که اصول دیگری همچون اصل عدم توسل به زور یا اصل برابری حاکمیتها یا اصل عدم مداخله از آن برخوردارند. نگاه کنید به: خرازیان اخوان، مهناز (۱۳۸۶)؛ تحول حق تعیین سرنوشت در چارچوب ملل متحد؛ مجله حقوقی دانشگاه تهران، شماره سی و ششم، بهار و تابستان، ص ۹۵.

^۳. Expanding the Concept of Citizenship

^۴. The Politicization of Social Relations

دولت ملت ملحق می‌کند. باین‌همه، به نظر می‌رسد که تأکید بر حقوق شهروندی به‌مثابه حقوق متعلق به اتباع کشور، موجبات تغافل آگاهانه و یا غیرآگاهانه نسبت به جایگاه حقوق ابناء بشر در سطح جامعه شده و بدین ترتیب، می‌تواند موجبات بی‌مهری به حقوق حقه و انسانی سایر ساکنین جامعه که به دلایل مختلف مشمول عنوان تبعه آن کشور قرار نمی‌گیرند را فراهم کند. حقوق شهروندی مفهومی به نسبت جدیدتر از حقوق بشر است و آغاز شهروندی را می‌توان مصادف با پیدایش دولت‌های ملی دانست. درواقع امر نیز، حقوق بشر، مشترک میان بشر و شهروند است، اما حقوق شهروندی خاص تبعه یک دولت است؛ بنابراین، وقتی حق حیات از حقوق بنیادین بشری تلقی می‌شود، به‌طریق‌اولی از حقوق شهروندان هم هست، درحالی‌که عکس آن صادق نیست؛ یعنی حق‌های شهروندی مثل دسترسی به مقامات اداری و اجرایی خاص مانند ریاست‌جمهوری، نخست‌وزیری و نمایندگی پارلمان‌ها برای همه ابناء بشر فعلاً مطرح نیست؛ بنابراین، خروجی این نسبت، سه گزاره است: (همه حق‌های بشری از حقوق شهروندی‌اند؛ برخی از حق‌های شهروندی^۱ در زمره حقوق بشرند و برخی از حق‌های شهروندی) جزو حقوق بشر^۲ نیستند. حقوق شهروندی که پیشینه آن بسیار فراتر از ایده نوین حقوق بشر است، با توجه به مفهوم جامعه مدنی و شخصیت یافتن جهانی انسان‌ها در چهارچوب رهیافت حقوق بشر جهان‌شمول رنگ و بویی تازه یافته و نوعی رویکرد ویژه به حقوق بشر انگاشته می‌شود. این مفهوم ناشی از برداشت تازه‌تر و همگانی‌تر از مفهوم شهروندی است که پس از جنگ دوم جهانی پدیدار شد. (کاظمی، ۱۳۸۶؛ ص ۱۲۱). با تغییر نقش و مسئولیت دولت در عصر پسامدرن اداره حکومت و تقویت نظام مبتنی بر آموزه حکومت‌مداری در ساختار دولت فرا تنظیمی، حقوق شهروندی نیز مفهوم نوینی یافت. امروزه با ظهور اندیشه شهروند جهانی^۳ و فعال در عرصه اداره امور کشور، علاوه بر گستردگی دامنه مفهومی حقوق شهروندی، شاهد مصادیق نوینی از حقوق و آزادی‌های بنیادین^۴ هستیم که تا پیش‌ازاین مرسوم نبودند. ایجاد نظام حکمرانی مطلوب و تحقق بستری برای ایفای نقش فعال شهروند در عرصه اداره امور کشور، دو گام اساسی در عملکرد دولت‌های پست‌مدرن است که به دلیل ایجاد تحول شگرف در اندیشه حقوق شهروندی، بررسی نظری مفهوم آن را بیش‌ازپیش در حقوق امروز حائز اهمیت است. (دهقانی و دیگران؛ ۱۳۹۷؛ ص ۶۹)

رویکردهای حوزه گردشگری در جغرافیای گردشگری و توریستی ایران:

^۱. Citizenship Rights

^۲. human Rights

^۳. جهانی شدن با هدف قرار دادن نهاد شهروندی که به مثابه گرانیگاه زیست ملی به شمار می‌آید، موجب جابجایی این گرانیگاه شده به طوری که در قرن ۲۱ زیست نوینی به نام زیست جهان‌شمول در حال ظهور است. زیست جهان‌شمول، زیستی است که در پر توان تنها تعهدات و مسوولیت‌ها و حقوق ملی و سرزمینی ارزش پیدا نمی‌کنند، بلکه انسان به این درجه از آگاهی ارتقا می‌یابد که در برابر ارزش‌ها و آموزه‌های انسانی که فراملی بوده، مسوولیت جهانی نیز دارد. در پژوهش حاضر این فرضیه به آزمون گذاشته شده است که با جهانی شدن در پرتو انقلاب اطلاعات، آگاهی و مسوولیت بشری از مرزهای ملی عبور کرده و با ارزش‌های مشترک جامعه جهانی پیوند می‌یابد. از این رو مفهوم شهروندی ملی قرن بیستمی در آینده ثابت نمانده بلکه ساحت نوینی از شهروندی در قرن ۲۱ در حال ظهور است به نام شهروند فرا ملی یا جهانی. نگاه کنید به: دیلم صالحی، بهروز (۱۳۹۳)؛ تحول مفهوم شهروندی در فرایند جهانی شدن؛ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، دوره دهم، شماره بیست و نهم، شماره پیاپی بیست و نهم، زمستان، ص ۹۱

^۴. Fundamental Freedoms

گردشگری از مهمترین صنایع خدماتی در جهان به شمار می‌رود و درآمدهای بالای اقتصادی آن نیز در سال‌های اخیر بر کسی پوشیده نیست؛ به نحوی که بر طبق پیش‌بینی رسمی سازمان جهانی گردشگری (UNWTO)، تا سال ۲۰۲۰ سفرها در جهان با رشد ۶ برابری به ارزش تقریبی ۲ تریلیون دلار در هر سال خواهد رسید. در خصوص ایران باید گفت: آمارهای منتشر شده از فعالیت‌های زیرساخت و عمرانی در حوزه گردشگری و نیز تعداد گردشگران، اشاره به افزایش گردشگران ورودی دارد، به طوریکه مطابق با ارقام منتشر شده، ورود گردشگران خارجی به ایران را در سال ۱۳۹۷ حدود ۷ میلیون نفر اعلام نموده‌اند، که در این میان عراق و آذربایجان در صدر گردشگران ورودی به ایران قرار دارند. با این حال، تنها با تمرکز بر ارقام و تاکید به افزایش آمارها نمی‌توان رشد پایدار در این حوزه انتظار داشت. به طوریکه در افق چشم انداز سند ۱۴۰۴، سهم ایران از درآمد گردشگری جهانی با افزایش رشد ۲ درصدی در نظر گرفته شده است که در سال ۱۴۰۴ کشور ایران سالانه قریب به ۲۵ میلیارد دلار از محل گردشگر ورودی درآمد کسب نماید. به عنوان مثال در تبریز با توجه به دارا بودن پتانسیل‌های متعدد از جمله مراکز تاریخی، جاذبه‌های طبیعت، وجود شخصیت‌های علمی، ادبی و مذهبی، و ثبت برخی از اماکن و صنایع آن در فرم جهانی، از معیارهای لازم برای گردشگری پایدار در آینده برخوردار است. (خوش الحان و دیگران؛ ۱۳۹۹؛ ۴۷)

علی‌ایحال حتی تاکید صرف بر بالا بردن اعداد و ارقام نیز نیازمند سیاست‌گذاری و نقشه راهبردی است. در خصوص دوره‌های مختلف برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری گردشگری باید گفت: از نظر تاریخی، برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری گردشگری را به پنج دوره تقسیم کرده‌اند: دوره نخست، «عصر گردشگری بدون برنامه‌ریزی» بود که در شروع پدیده گردشگری، کشورها برای آن برنامه‌ای نداشتند. این موضوع در بسیاری از کشورهای در حال توسعه که اهمیت صنعت گردشگری را درک نکرده بودند تا مدت‌ها ادامه داشت. دوره دوم، «آغاز دوره برنامه‌ریزی گردشگری تأمین‌کننده» بود که رویکرد آن مهیا کردن نیازهای فیزیکی گردشگران نظیر هتل، رستوران، سیستم حمل و نقل و مشابه آن بود. در این دوره، برنامه‌ریزی گردشگری^۱ به‌عنوان فرایند ساده ساخت هتل و ارتباطات حمل‌ونقل در مقاصد گردشگری^۲ بود. دوره سوم با افزایش فزاینده تقاضای گردشگری، «دوره برنامه‌ریزی گردشگری تأمین‌کننده» به صورت کامل شکل گرفت و مسائل زیست‌محیطی و جامعه‌میزبان در فرایند برنامه‌ریزی‌ها لحاظ نگردید. دوره چهارم «دوره برنامه‌ریزی توسعه گردشگری^۳ براساس نیاز بازار» بود که جذب حداکثر گردشگر براساس ارائه خدمات مورد نیاز و علاقه‌مندی آن‌ها، محور برنامه‌ها بود. دوره پنجم «دوره برنامه‌ریزی گردشگری معاصر^۴» است که توسعه پایدار گردشگری^۵ با ملاحظات زیست‌محیطی^۶ و مسائل جامعه‌میزبان محور برنامه‌ها شد. باید توجه داشت سیاست‌گذاری‌ها^۷ و تدوین برنامه‌های راهبردی کلان^۸ در هر کشور، محصول محیط سیاسی، ارزش‌ها و ایدئولوژی حاکم، خواست قدرت و اصول نهادینه‌شده آن کشور است. در مجموع، عوامل اساسی مؤثر بر

1. Tourism Planning

2. Tourism Destinations

3. Tourism Development Planning

4. Contemporary Tourism Planning

5. Sustainable Development of Tourism

6. Environmental Considerations

7. Policies

8. Macro Strategy

گردشگری در هر کشور را می‌توان به دو بخش «عوامل زمینه‌ای» و «سیاست‌گذاری گردشگری» تقسیم کرد. عوامل زمینه‌ای شامل فرهنگ، اقتصاد، امنیت، امکانات رفاهی و زیربنایی و کیفیت جاذبه‌های گردشگری است که در هر کشور برای توسعه گردشگری شرط لازم است، اما کافی نیست. در برنامه ریزی توسعه گردشگری در ایران، گردشگری باید به عنوان یک نظام مرتبط با عوامل عرضه و تقاضا در نظر گرفته شود. عوامل تقاضا بازارهای گردشگری داخلی و بین‌المللی و ساکنین محلی هستند که از جاذبه‌های گردشگری، تسهیلات و خدمات استفاده می‌کنند. عوامل عرضه فعالیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری^۱ محل اقامت و دیگر تسهیلات و خدمات هستند که از این نظر بومیان اولویت ویژه‌ای دارند. (با اندکی دخل و تصرف لطفی و دیگران؛ ۱۳۹۷؛ ص ۳۶۹) علاوه بر آن‌ها، اراده لازم زمامداران کشور برای توسعه گردشگری نیاز است که در اسناد و قوانین پایه و فرادستی ملی انعکاس یابد و سپس به صورت عملیاتی و جزئی‌تر در قوانین عادی، تفاهم‌نامه‌ها، آیین‌نامه‌ها و بخشنامه‌ها متبلور می‌شود. وجود سیاست‌گذاری و اسناد فرادستی با مفاد مشخص گردشگری، بخش دیگر مؤثر بر توسعه گردشگری معنا پیدا می‌کند که آن بخش «اجرا و نظارت بر سیاست‌ها»^۲ است. صنعت گردشگری از جمله صنایع بزرگ و متنوع خدماتی به شمار می‌رود که نیازمند برنامه‌ریزی و بهره‌مندی از یک قانون مدون و یکپارچه است تا بتوان این صنعت متنوع و بزرگ را مدیریت نمود. بزرگ‌بدان جهت که صنایع، سازمان‌ها، نهادها و خدمات بسیاری از آغاز سفر گردشگر، مدت اقامت و بازگشت به مبدأ خویش در این فرآیند نقش ایفا می‌کنند. در سال‌های اخیر کشورهای بسیاری در جهان با تدوین قانون گردشگری^۳ در کنار برنامه‌های توسعه^۴، توانسته‌اند مسیر رشد را به خوبی پیموده و اهداف خویش را محقق نمایند. مقایسه قوانین گردشگری در کشورهای گوناگون و نحوه اجرایی شدن آنها، نشان از وجود یک برنامه مدون و یکپارچه دارد که در ذیل آن، قوانین اجرا می‌گردند. قوانین گردشگری در حوزه‌هایی همچون صدور ویزا، گمرک و قوانین حمل‌کالای مسافری، ترانزیت خودرو، بیمه گردشگری و محاکم قضایی، از جمله مهمترین قوانینی هستند که در کشورهای توسعه یافته مورد توجه قرار گرفته‌اند. قوانین گردشگری انگلستان^۵، توجه به منافع ملی کشور، حفظ محیط زیست و توسعه پایدار گردشگری و تأمین امنیت برای شهروندان بریتانیایی، در صدر توجهات قانون‌گذاران قرار دارد. بر این اساس قوانین گردشگری انگلستان با دیدی مصلحت‌اندیشانه تدوین می‌شود؛ به طوری که تأمین انواع سرویس‌های مطلوب برای گردشگرها از اهم برنامه‌ریزی‌ها و تکنیک‌های جذب توریست^۶ محسوب می‌شود. همین‌طور برنامه‌ریزی و اجرای مقررات گردشگری با دید کاملاً پایدار باعث جذب توریست و در عین حال حفظ منابع زیست محیطی می‌شود. از سوی دیگر انگلستان فعالیت‌ها و منابع مالی فراوانی به منظور ممانعت از هرگونه فعالیت توریستی در کشورش اختصاص داده است. این امر باعث شده در مواردی جذب گردشگر با سختی همراه شود. در نهایت، برآیند قانون‌گذاری در حوزه گردشگری در انگلستان دارای جامعیت، حافظ حقوق گردشگرها،

¹. Tourist Attractions

². Implement and Monitor Policies

³. Tourism Law

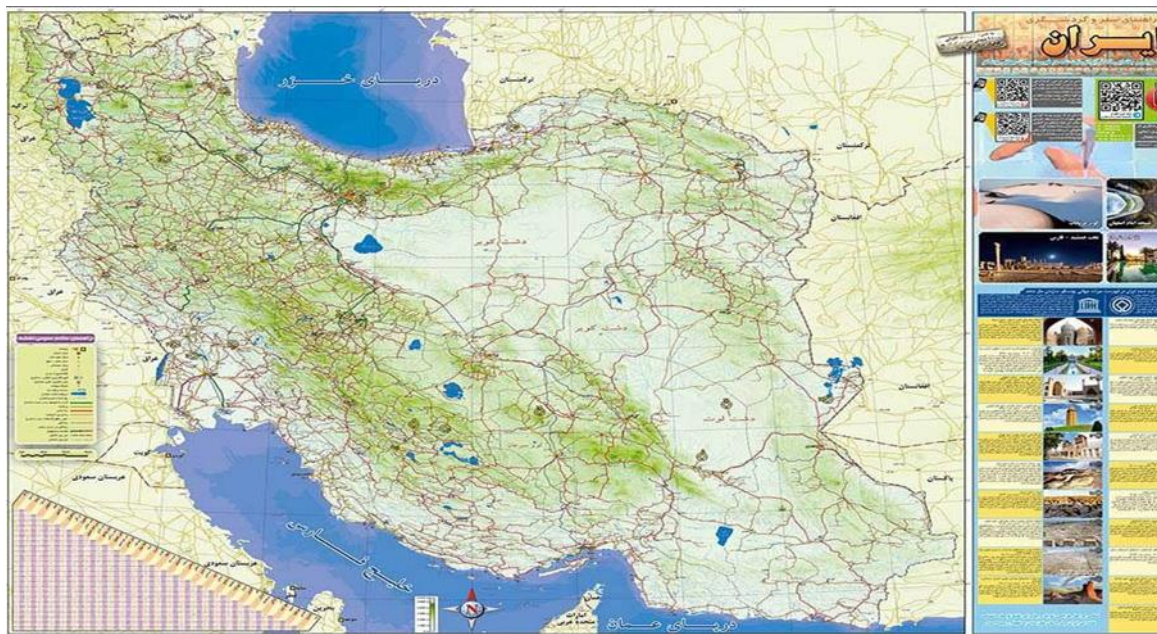
⁴. Development Plans

⁵. UK Tourism Laws

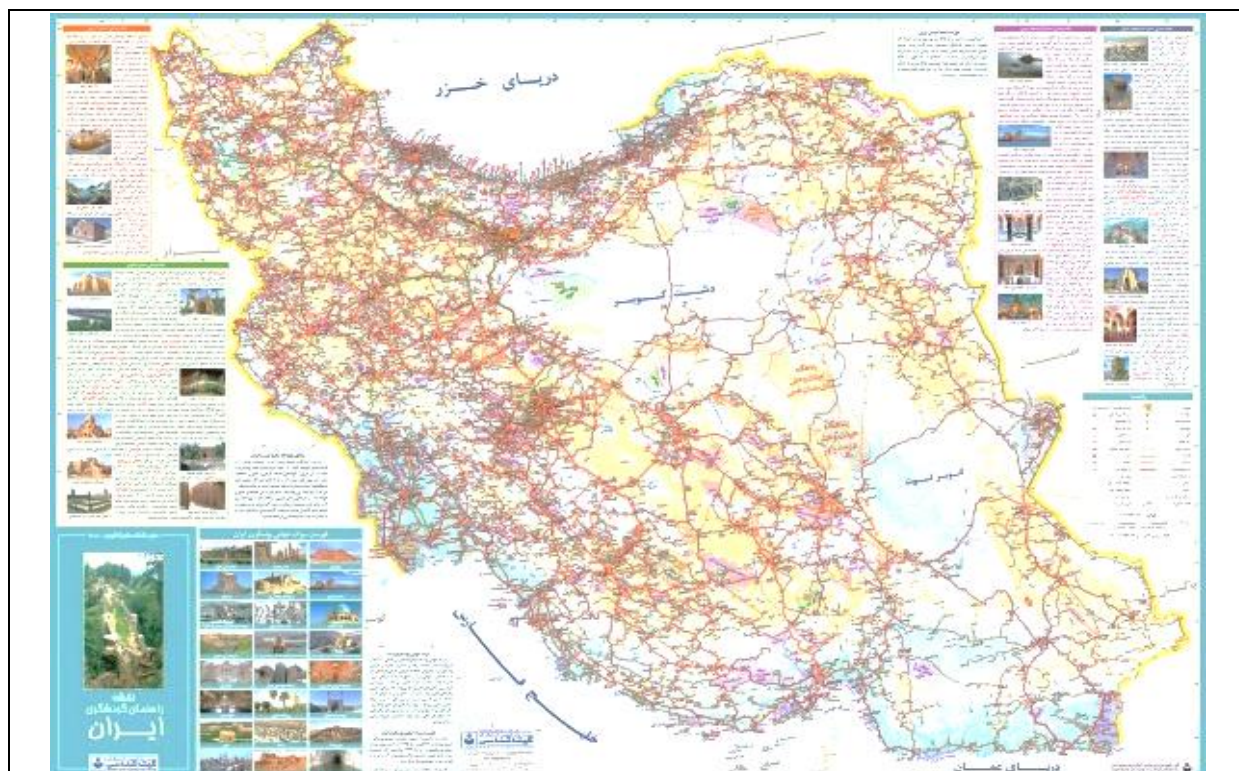
⁶. Tourist Attraction Techniques

تأمین‌کننده منافع ملی^۱ و افزایش درآمد ملی^۲ و توسعه اقتصادی مبتنی بر گردشگری است. ی‌تردید ایران از نظر گردشگری تاریخی، فرهنگی، طبیعی و مذهبی، جاذبه‌های فراوانی دارد. به گونه‌ای که بیش از هر کشوری در منطقه خاورمیانه و غرب آسیا و حتی ترکیه، آثاری از آن در سازمان یونسکو ثبت شده است. با این حال علیرغم اهمیت صنعت گردشگری از یک سو و جایگاه فرهنگی، تاریخی و طبیعی ایران از سوی دیگر در حوزه گردشگری، برنامه جامع و یکپارچه بر این اساس تدوین نشده است. اگرچه قوانینی در این حوزه لحاظ شده است، با این حال بدون داشتن رویکرد استراتژیک و تدوین برنامه منسجم، یکپارچه که در راستای تحقق چشم انداز، اهداف و مأموریت گردشگری^۳ در ایران لحاظ شده باشد، نمی‌توان حتی شاهد عینی ارقام و آمارهای مد نظر در تأسیس و راه اندازی زیر ساخت‌های گردشگری^۴ بود. وجود یک برنامه نظام‌مند گردشگری^۵ در قالب سیاست‌گذاری‌هایی که هم راستا با برنامه‌های توسعه کشور باشد، می‌تواند منجر به ارائه و تدوین قوانین گردشگری گردد تا تمامی رویکردها، همسو و هم جهت برای پیشرفت صنعت گردشگری ایران صورت پذیرند. در غیر این صورت شاهد اجرای برنامه‌های پراکنده، موازی و رویکردهای جزیره محور در مناطق مختلف و سازمان‌های گوناگون هستیم که هر یک به طور جداگانه نخواهند توانست جایگاه حقیقی این صنعت را روشن نموده و ایران را در موقعیتی که شایسته و بایسته آن است، در صنعت گردشگری قرار دهد. در ذیل به نقشه گردشگری ایران (جاذبه‌ها و موقعیت‌های) آن نگاه کنید:

به نقل از گیتاشناسی: https://gitashenasi.com/Iran_Maps

1. National Interest
2. Increase National Income
3. Goals and Missions of Tourism
4. Tourism Infrastructure
5. Systematic Tourism Program

مکانیسم‌های حقوق شهروندی در بخش گردشگری حقوق بین‌الملل:

گردشگری یکی از مؤلفه‌های اصلی حقوق بشر و شهروندی محسوب می‌شود و در فرآیند زیست سالم انسانی، تأثیرگذار است اما با وجود اهمیت آن در لایحه حقوق شهروندی قرار نگرفته و مورد توجه واقع نشده است. حقوق شهروندی دربرگیرنده امتیازات، حقوق و تکالیف شهروندان^۱، دولت و تمامی نهادهای عمومی و مدنی در یک جامعه است. تبیین و تعریف حوزه‌ها و حدود و ثغور حقوق شهروندی همواره به‌عنوان یکی از دغدغه‌ها و نگرانی‌های حقوقدانان و کارشناسان بوده است. ینگونه که در چستی حقوق شهروندی چه مباحثی می‌تواند قرار گیرد. جدای از این حقوق شهروندی شکل سرزمینی و ملی حقوق بشر محسوب می‌شود. حقوق بشر در یک برداشت موسع، ناظر به مجموعه‌ای از قواعد، اصول، تمایلات و آرزوهای جوامع انسانی در حمایت و ارتقای حقوق اساسی انسان است و از این رو منشأ اصلی حقوق بشر، حقوق فطری است که با توجه به جذابیت‌های ذاتی نهفته در اصولی چون برابری، عدم تبعیض، آزادی، حق حیات، حق بر محیط زیست، حق بر صلح پایدار، حق برداشتن محاکمات عادلانه و حق انتخاب محل سکونت و اقامت، به تدریج قواعد الزام‌آور و ضمانت اجراهای لازم برای دفاع از حقوق بشر شکل گرفته و مجموعه‌ای از قطعنامه‌ها، کنوانسیون‌ها بیانیه‌ها و اعلامیه‌ها را به وجود آورده است که در کنار نهادهایی چون دادگاه حقوق بشر اروپایی^۲، کمیسیون حقوق بشر^۳، دادگاه‌های کیفری رسیدگی بر جنایات یوگسلاوی سابق و روند و تأسیس دادگاه کیفری بین‌المللی^۴ امکانات مثبتی برای حمایت از حقوق بشر^۱ به وجود آورده

^۱. Citizens' Rights and Duties

^۲. European Court of Human Rights

^۳. Human Rights Commission

^۴. International Criminal Court

است. از سوی دیگر گردشگری یکی از مؤلفه‌های اصلی حقوق بشر بوده و در اعلامیه جهانی حقوق بشر، ۱۶ دسامبر ۱۹۴۸ و در میثاقین حقوق سیاسی مدنی و فرهنگی اقتصادی به آن اشاره شده و گردشگری را در زمره نسل سوم و چهارم حقوق بشر قلمداد و تلقی کرده‌اند. گردشگری یا جهانگردی هم در قامت حق توسعه و هم در قالب حق فرهنگی قرار گرفته است. رهیافت جدید در حقوق بشر، نشان از موضوعاتی دارد که در حال ظهور هستند و جامعه جهانی آماده است که آن‌ها را مورد شناسایی قرار دهد. ولی در برابر این سؤال که چه موضوعاتی در حیطه نسل جدید حقوق بشر^۲ قرار می‌گیرند، نظریات متفاوتی مطرح شده است: بعضی از حقوقدانان، نسل جدید حقوق بشر را شامل محیط‌زیست، توسعه، صلح، میراث مشترک بشریت، ارتباطات و کمک‌های بشردوستانه می‌دانند. از دیگر سو، حق توسعه همیشه یک مفهوم بحث‌برانگیز بوده است همانند صلح، امنیت و حقوق بشر^۳. در اعلامیه حق توسعه ۱۹۸۶، ماده یک اعلام می‌دارد حق توسعه یک حق غیرقابل تجزیه انسان است که در پرتو آن همه انسان‌ها مستحق مشارکت و مساعدت و بهره‌مندی از ابعاد مختلف توسعه، همچون توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی هستند که از این طریق همه حقوق و آزادی‌های اساسی و بنیادی محقق خواهد شد. اعلامیه حق توسعه ضمن تأکید بر جنبه فردی این حق، تحقق آن را درگرو احترام و رعایت اصول حقوق بین‌الملل^۴ مربوط به همکاری بین ملت‌ها و دولت‌ها تلقی می‌کند (بند ۲ ماده ۳ اعلامیه). از دید تدوین‌کنندگان اعلامیه حق فردی، توسعه هم مکمل حقوق دسته‌جمعی توسعه بوده و هم حق انسان‌ها در دستیابی به توسعه نباید نقض‌کننده حقوق اساسی دولت‌ها همچون حق حاکمیت دولت‌ها و برابری آن‌ها باشد. بند ۳ ماده ۳ اعلامیه با شفافیت بیشتری محتوای حق توسعه را آشکار و بر جنبه همکاری تأکید می‌کند: «دولت‌ها در اعمال حقوق و انجام وظایف خود به نحوی باید عمل کنند که موجب ارتقای نظم نوین اقتصاد بین‌المللی متکی بر حاکمیت، برابری، وابستگی متقابل و منافع مشترک و همکاری بین تمامی کشورها شوند و همچنین تحقق حقوق بشر و نظارت بر آن را مورد ترغیب و تشویق قرار دهند.» حق توسعه^۵، معیاری برای سنجش احترام به همه حقوق دیگر بشر است. لزوم رعایت حقوق گردشگران که در ماده ۲۴ اعلامیه جهانی حقوق بشر به آن پرداخته شده، تأکید کرد و افزود: گردشگران باید بتوانند آزادانه در سرتاسر کشورها رفت‌وآمد کنند و از اماکن فرهنگی، طبیعی، تاریخی به سهولت بازدید و بدون داشتن مانع بازدید کنند. در ایران اما به‌جز قوانین و منشورها و اعلامیه‌های جهانی که به‌طور منحصربه‌فرد و یا به‌گونه‌ای عام‌الشمول حقوق گردشگران را تبیین و توصیف کرده‌اند، با قواعد و قوانین داخلی نیز روبه‌رو هستیم. در دوران معاصر، حقوق گردشگر و حق گردشگری نه‌تنها در اسناد لازم‌الاجرای جهانی شناخته شده و به‌عنوان یکی از حقوق بنیادین افراد به آن نگاه می‌شود بلکه کشورها نیز در قوانین داخلی خود به آن توجه ویژه‌ای کرده و در تلاش هستند که آزادی‌های فردی و حقوق گردشگران به‌خصوص گردشگران خارجی^۶ از هرگونه ایراد و تعرض مصون بماند سازمان جهانی گردشگری به‌عنوان نهاد و رکن جهانی ناظر بر گردشگری و صنعت توریسم به‌طور مداوم به این موضوع اشاره و پرداخته است، در قطعنامه سازمان جهانی گردشگری^۷ (اکتبر ۱۹۹۳) به‌صراحت بیان شده که «حق برخورداری از توان

^۱ Human Rights Protection

^۲ The new Generation of Human Rights

^۳ Security and Human Rights

^۴ Observance of the Principles of International Law

^۵ The right to Development

^۶ Foreign Tourists

^۷ World Tourism Organization Resolution

سفر با ایمنی کامل برای تمام اتباع کشورهای جهان، یکی از حقوق اساسی بشر^۱ است، هرگونه حمله و تهدیدی را که به این حق اساسی برای سفر لطمه بزند محکوم می‌کنیم و حمایت خود را از کلیه کشورها و افرادی که از ناحیه جرائم و اربابی که متوجه مسافران و گردشگران لطمه دیده‌اند اعلام می‌داریم. بیانیه سازمان جهانی گردشگری در امان (سال ۲۰۰۰) نیز از صلح با تمسک به جهانگردی سخن می‌گوید. این بیانیه حق مسافرت و گردشگری^۲ را حقی می‌داند که همه افراد باید بدون هرگونه قید و شرط بی‌مورد از آن بهره‌مند باشند. این بیانیه‌ها در کنار کدهای جهانی گردشگری که همگی مورد تأیید و پذیرش قانون‌گذار ایرانی و دولت جمهوری اسلامی ایران قرار گرفته مبادی و مبانی پذیرش حق گردشگری در ایران هستند. با اشاره به اینکه کدهای جهانی گردشگری در سال ۱۹۹۹ تصویب شد و رعایت آن برای اعضای سازمان فوق‌الاجرا است، اظهار کرد: کدهای جهانی اخلاق گردشگری در پی آن است تا اصول نهادینه‌ای را که هم در جوامع میزبان و هم در بین گردشگران منجر به ایجاد رفتارهای بهینه می‌شوند، گسترش دهد. از منظر کدهای جهانی گردشگری^۳، درک و توسعه ارزش‌های اخلاقی مشترک^۴ بین انسان‌ها، با نگرش احترام به مذاهب^۵ و عقاید اخلاقی اخلاقی و فلسفی مختلف از نتایج رشد گردشگری^۶ است.

مکانیسم‌های حقوق شهروندی در بخش گردشگری حقوق ایران:

در حقوق داخلی باید گفت: با استناد به ماده ۷ قانون توسعه صنعت ایران گردی و جهانگردی^۷ مصوب ۱۳۷۰/۷/۷ و اصلاحات بعدی و در راستای اجرایی شدن مصوبه ۴۲۷ شورای عالی انقلاب فرهنگی مصوب سال ۱۳۸۴ و همچنین در جهت گسترش و ترویج فرهنگ صیانت از حقوق شهروندی^۸، برخورد کریمانه با مردم و در چارچوب بند ۷ کد اخلاق گردشگری مصوب ۱۹۹ سازمان جهانی گردشگری، مفاد منشور حقوق گردشگر به‌منظور تکریم ارباب‌رجوع و ارائه خدمات متناسب با منزلت بالای گردشگران در جمهوری اسلامی ایران در ۱۵ محور تهیه و ابلاغ شده است.^۹

^۱. Fundamental Human Rights

^۲. The Right to Travel and Tourism

^۳. Global Tourism Codes

^۴. Common Moral Values

^۵. Respect for Religions

^۶. گردشگری مدرن در پارادایم مدرنیته شکل گرفته و توسعه یافته است. بنابراین، بسیاری از معضلات مدرنیته دامنگیر این‌گونه گردشگری نیز است. گردشگری مدرن در جست‌وجوی سود بیشتر در زمان کمتر و با بازدهی بیشتر است، اما در این میان ممکن است بسیاری از هزینه‌های پنهان نادیده گرفته شوند. گردشگری مدرن مسائل اخلاقی زیادی را پدید می‌آورد که عمدتاً در دو زمینه مهم قابل ردیابی و بررسی‌اند: طبیعت و جامعه. اگر اخلاق را به معنای کانتی آن در نظر بگیریم، بسیاری از تلقی‌ها و کنش‌ها در گردشگری مدرن از عقلانیت کافی برخوردار نبوده و به همین دلیل غیراخلاقی‌اند. گردشگری مدرن هنوز رویکردی اکتشافی و فاتحانه دارد؛ رویکردی که در سده‌های گذشته و در دوران استعمار به کشف سرزمین‌های جدید و دسترسی به منابع بیشتر منتهی می‌شد. این رویکرد متکی به مفهوم «دیگری» است؛ یعنی گردشگر و سرزمینش با مقصد گردشگری، جامعه، و طبیعت آن تفاوت ماهوی دارد و هریک سرنوشت مستقلی را پیش روی دارند. اما به نظر می‌رسد بتوان گردشگری مدرن را، در زمینه اخلاق، دوباره تعریف کرد و به نسخه جدیدی از گردشگری دست یافت که پایدار و مسئولانه باشد. همان‌گونه که در جریان تکامل اجتماعی کشاورزی با نیروی کار بردگان به کنشی غیراخلاقی بدل شده و مورد سرزنش قرار می‌گیرد، گردشگری مدرن نیز با آسیب‌های اجتماعی و زیست‌محیطی آن با همین وضعیت اخلاقی مواجه خواهد شد. در پژوهش‌هایی که تاکنون به زبان فارسی انجام شده است چندان ژرفای فلسفی اخلاق گردشگری مورد کنکاش قرار نگرفته و درخصوص اخلاق گردشگری بیشتر به کدهای اخلاقی و باید‌ها و نبایدها از منظر ایدئولوژی خاص پرداخته شده است. جهت مطالعه منبع ارجاعی نگاه کنید به: رضوانی، محمدرضا و دیگران (۱۳۹۳)؛ اخلاق گردشگری مدرن رویکردی انتقادی به ابعاد، اصول و آثار اخلاق گردشگری مدرن؛ فصلنامه گردشگری شهری، دوره اول، شماره اول پیاپی، زمستان، ص ۴۷.

^۷. Iran Tourism Industry Development Law

^۸. Culture of Protection of Civil Rights

است.^۱ منشور حقوق گردشگر نیز بیشتر رویکرد توصیه‌مدار و اخلاق‌مدار دارد؛ البته عدم اجرای مفاد منشور می‌تواند سبب تخلف انضباطی یا اداری دفاتر خدمات گردشگری و سایر دفاتر ذیربط شود. البته منشورهای حقوقی در ایران اغلب ضمانت اجرای حقوقی قدرتمند و به عبارتی پشتیبان مستحکمی ندارند و در غالب موارد نیز لازم‌الاجرا نیستند و صرفاً در حد یک بیانیه اخلاقی^۲ عمل می‌کنند. منشور حقوق شهروندی از مصادیق این منشورها است که تا زمانی که به شکل قانون در نیامده برای قوای سه‌گانه به‌ویژه قوه قضائیه رسمیتی ندارد. در بند ۱ ماده ۱ منشور حقوق شهروندی^۳ آمده است: کلیه اتباع ایران صرف‌نظر از جنسیت، قومیت، ثروت، طبقه اجتماعی، نژاد یا امثال آن از حقوق شهروندی و تضمینات پیش‌بینی شده، در قوانین و مقررات، برخوردار می‌باشند. این منشور هیچ‌گونه تاثیری بر دیگر حقوق اتباع ایرانی و حقوق اتباع سایر کشورها^۴ که در سایر قوانین و مقررات یا کنوانسیون‌های بین‌المللی (ایران وفق مقررات به آنها ملحق شده است) مقرر شده، ندارد. در بند بالا هیچ‌ذکری از حقوق گردشگران و افراد فعال در صنعت گردشگری کشور به میان نیامده است و هر چند تصریح شده که این منشور هیچ‌گونه تاثیری بر دیگر حقوق اتباع ایرانی و حقوق اتباع سایر کشورها که در سایر قوانین و مقررات یا کنوانسیون‌های بین‌المللی^۵ (که ایران وفق مقررات به آنها ملحق شده است مقرر گردیده) ندارد؛ لیکن از آنجا که نص صدر همان بند ۱ ماده ۱ منشور، بنیان حقوق شهروندی بر وصف تابعیت ایرانیان استوار شده، این وصف مانع شمول موضوع حقوق شهروندی بر گردشگران غیرایرانی در قلمرو سرزمین ایران است و عامل بازدارنده موثری بر ادامه فعالیت صنعت گردشگری و رشد آن به ویژه در شرایط کنونی اقتصادی و بین‌المللی کشور به شمار می‌رود. با عنایت به اینکه محدوده بیشتر قریب به کل حقوق شهروندی احصاء شده در منشور حقوق شهروندی واجد ماهیت حقوق بشری^۶ است که به حکم طبیعت و اقتضای ذات خود نمی‌تواند (تحت هیچ شرایطی در جهان کنونی و در پرتو حاکمیت فراملی مفاد اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی سازمان ملل متحده و کنوانسیون‌های بین‌المللی فراوانی که غالب کشورهای عضو سازمان ملل از جمله کشور جمهوری اسلامی ایران به آن ملحق شده و مطابق اصول و مبانی قانونی ملزم و متعهد به رعایت مفاد آن در قوانین، اقدامات، تصمیمات اداری، قضایی و تقنینی خود هستند) اختصاص به اتباع و شهروندان خاص جامعه ایرانی داشته و منحصر به آنها باشد. لذا، پیشنهاد می‌نماید متن ذیل به‌عنوان ماده در آخر بحث تابعیت اقامت و ایرانیان خارج از کشور اضافه شود تمامی حقوق احصاء شده موضوع این منشور به استثنای آن بخش از حقوق که صرفاً به اقتضای ذات تابعیت مختص اتباع ایرانی است و حقوقی که براساس قوانین و مقررات داخلی یا تصویب‌نامه‌ها^۷ و قطعنامه‌ها و کنوانسیون‌های سازمان ملل متحد و ارگان‌های وابسته به آن یا عهدنامه‌های دو یا چند جانبه بین‌المللی و به ویژه کدهای اخلاقی سازمان جهانی

^۱. نک به: مصاحبه تحت عنوان: دولت‌ها در رعایت حقوق جهانگردان و گردشگران، تعهد مسئولانه دارند، جهت دسترسی به اصل مصاحبه رجوع شود به:

۴۴۵۳۳۸۳/https://www.ilna.news-

^۲. Ethical Statement

^۳. Charter of Citizenship Rights

^۴. Rights of Citizens of other Countries

^۵. International Conventions

^۶. The Nature of Human Rights

^۷. Ratifications

گردشگری و گردشگران مقرر شده است، شامل کلیه نقش آفرینان حوزه گردشگری کشور از جمله گردشگران خارجی در قلمرو ایران صرف‌نظر از تابعیت^۱، زبان، نژاد، مذهب، عقیده و جنسیت آنان می‌شود و همه جانبه مورد احترام و لازم‌الرعایه می‌باشد^۲.

اقدامات انجام‌شده حقوق شهروندی در بخش گردشگری:

سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری منشور اخلاق گردشگر با تاکید رئیس وقت سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری مبنی بر ضرورت برخورد کریمانه و محبت آمیز با مسافران و گردشگران و لزوم آگاه سازی آنها از حقوق و تکالیف خود «منشور حقوق گردشگر»^۳ در پانزده محور برای ابلاغ به تمامی دفاتر و شرکت‌های خدمات مسافرتی و گردشگری تحت پوشش استانها ارسال شد. گفتنی است، از تاریخ ابلاغ این منشور، تمامی دفاتر و شرکت‌های خدمات مسافرتی و گردشگری مکلف خواهند بود نسبت به نصب این منشور با خط خوش و در منظر دید مشتریان در محل فعالیت دفتر/شرکت و همچنین در صفحه اول سایت مربوط به دفاتر اقدام کنند. منشور حقوق گردشگر با استناد به ماده ۷ قانون توسعه صنعت ایرانگردی و جهانگردی مصوب ۱۳۷۰/۷/۷ و اصلاحات بعدی و در راستای اجرایی شدن مصوبه ۴۲۷ شورای عالی انقلاب فرهنگی مصوب سال ۱۳۸۴ و همچنین در جهت گسترش و ترویج فرهنگ صیانت از حقوق شهروندی، برخورد کریمانه با مردم و در چارچوب بند ۷ کد اخلاق گردشگری مصوب ۱۹۹ سازمان جهانی گردشگری، مفاد منشور حقوق گردشگر به منظور تکریم ارباب رجوع^۴ و ارائه خدمات متناسب با شان و منزلت بالای گردشگران در جمهوری اسلامی ایران در ۱۵ محور تهیه و ابلاغ شده است:

محور اول: دریافت مطلوب خدمات گردشگری^۵، حق گردشگر است؛

محور دوم: به منظور اطمینان از مجاز بودن فعالیت دفتر/شرکت خدمات مسافرتی و گردشگری، امکان رویت پروانه بهره برداری فعالیت و گواهینامه مدیر فنی در محل دفتر/شرکت برای گردشگر فراهم باشد؛

محور سوم: اطلاعات سفر باید به نحو مطلوب و به میزان کافی در اختیار گردشگر قرار گیرد. اطلاعاتی اعم از (مدت سفر و تاریخ دقیق رفت و برگشت؛ شهرهای مورد اقامت در طول سفر؛ نوع و درجه وسیله سفر؛ نوع و درجه هتل محل اقامت و نشانی دقیق آن؛ سطح پوشش بیمه‌ای اختیاری و اجباری، مقصد عبوری و نهایی؛ فاصله

^۱. به نظر می‌رسد اگر بناست سرزمین ایران به عنوان یکی از مقاصد مهم گردشگری در جهان معرفی شود بایستی مسوولان و متولیان برنامه ریزی در کشور با اجرای اصول ده گانه کد جهانی اخلاق گردشگری، زمینه و بستر لازم را از طریق اطلاع رسانی و آموزش‌های مورد نیاز بر طبق استانداردهای مصوب بین المللی فراهم کنند. نگاه کنید به: رحیم پور، علی (۱۳۸۶)؛ ضمانت‌های اجرایی کد جهانی اخلاق جهانگردی؛ مجموعه مقالات چاپ شده در سمینار نقد و بررسی کد اخلاق جهانگردی، برگزار کننده جهاد دانشگاهی دانشگاه علامه طباطبایی، دوره اول.

^۲. رجوع شود به: پیشنهاد افزودن یک بند گردشگری به منشور حقوق شهروندی، در بیانیه رسمی انجمن گردشگری ایران قابل دسترس در سایت:

<https://www.donya-e-eqtasad.com/fa/tiny/news-۷۷۱۷۶۶>

^۳. Charter of Tourist Rights

^۴. customer Appreciation

^۵. Tourism Services

زمانی استاندارد بین پروازهای چند مرحله‌ای برای رسیدن به مقصد؛ مشخصات راهنمای تور و آدرس و شماره تماس وی، شرایط تغییر احتمالی در تاریخ و برنامه سفر، قبل از انجام سفر)؛

محور چهارم: حق انتخاب و تصمیم‌گیری آزادانه گردشگر^۱ در دریافت خدمات باید محترم شمرده شود؛

محور پنجم: رعایت شئون اخلاقی و همچنین حسن رفتار حرفه‌ای را از کارکنان دفتر/شرکت خدمات مسافرتی و گردشگری و مسئولین اجرای تور مطالبه کند؛

محور ششم: کنترل مدارک سفر (گذرنامه) خود را از هر حیث از دفتر/شرکت مطالبه کنند؛

محور هفتم: گردشگر بداند در قبال مبلغ پرداختی چه خدماتی را دریافت خواهد کرد؛

محور هشتم: یک نسخه از قرارداد امضاء شده^۲ را که کلیه خدمات مورد تعهد و مبالغ دریافتی به تفکیک نوع خدمت در آن قید شده و مههور به مهر دفتر خدمات مسافرتی و گردشگری است و همچنین یک نسخه از برنامه کامل سفر در اختیار داشته باشد؛

محور نهم: بابت کلیه مبالغ پرداختی از دفتر/شرکت خدمات مسافرتی و گردشگری رسید صندوق را مطالبه کند؛

محور دهم: رسید تحویل تمامی مدارک ارائه شده را از مدیریت دفتر؛ شرکت خدمات گردشگری مطالبه کند؛

محور یازدهم: در صورت بروز هرگونه اشکال در ارائه خدمات در اولین فرصت ممکن با مدیران دفتر/شرکت ملاقات و مذاکره کند؛

محور دوازدهم: در صورت افزایش نرخ خدمات، مستندات رسمی افزایش نرخ را از دفتر/شرکت مطالبه کند؛

محور سیزدهم: کلیه مدارک سفر خود را حداقل ۲۴ ساعت قبل از زمان اجرا از دفتر/شرکت اخذ کند؛

محور چهاردهم: دسترسی به نظام کارآمد رسیدگی به شکایات حق گردشگر است؛

محور پانزدهم: مسافران و گردشگران در صورت مشاهده تخلف از مفاد منشور صدرالاشاره به اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان مربوطه مراجعه و به صورت کتبی گزارش کنند.

حکمرانی خوب و حقوق شهروندی در حوزه گردشگری:

حکمرانی مطلوب، چهارچوب ساختاری و فرآیندی است که برای برآورده کردن تعهدات حقوق بشری و حقوق شهروندی دولت‌ها در زمینه‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، طراحی شده است.^۳ بسیاری برای حکمرانی خوب شاخصه‌ها و معیارهایی را در نظر گرفتند که یکی از آن معیارها حاکمیت قانون و قانون سالاری است. حاکمیت قانون مبنای اصلی و اساسی تنظیم روابط دولت و شهروندان است. لذا توسل به مفهوم قانون به مثابه ابزاری جهت کنترل قدرت حکومت از عصر فیلسوفان یونان باستان مورد توجه قرار گرفته است و در واقع سرکشی ذاتی قدرتمندان و تعدی و تجاوز به حقوق بنیادین بشر در احراز جایگاه رفیع قانونی نقش بسزایی داشته است. (Bellamy:2001:p221) حکمرانی تعیین می‌کند که چه کسی دارای قدرت است، تصمیم‌گیری می‌کند، چگونه به نظرات دیگر عوامل گوش داده می‌شود و چگونه حساب‌ها ارائه می‌شود. (Hall:2011:437)

^۱ Free Tourist Decision

^۲ The Contract is Signed

^۳ تعریف بانک جهانی: World Bank, Governance: The World Banks Experience, Washington, 1994, at...vii.

در حقوق داخلی بخواهیم بنگریم باید گفت: تبلور حقوق بنیادین در قانون اساسی هر جامعه‌ای، نشانه بارز تجلی «حکمرانی کرامت‌مدار»^۱ و «زمام‌مداری حق‌مدار»^۲ است. در همین چارچوب، قانون اساسی مأموریت بزرگ تضمین حق‌ها و آزادی‌های بنیادین بشری را برعهده دارد: حق‌هایی مانند حق حیات، حق امنیت شخصی، حق بر احترام به کرامت انسانی^۳، حق بر حریم خصوصی، حق رهایی از شکنجه و آزار، حق دسترسی به عدالت^۴، حق بر دادرسی عادلانه و رفتار منصفانه، حق آزادی فکر و عقیده، حق آزادی مذهب، حق آزادی بیان، حق تشکیل انجمن‌های سیاسی و اجتماعی، حق بر اعتراض مدنی، حق آموزش، حق بر سلامت، حق بر بهره‌مندی از مسکن مناسب، حق بر کار، حق بر رفاه و تأمین اجتماعی، حق بر غذا، حق بر آب، حق بر بهره‌مندی از محیط‌زیست سالم و پاک، حق بر تعیین سرنوشت، حق بر صلح، حق بر توسعه پایدار^۵، حق بر مشارکت سیاسی و اجتماعی^۶، حقوق کودکان، حقوق اقلیت‌ها، حقوق ناتوانان ذهنی و جسمی، حقوق بیماران، حقوق آسیب‌دیدگان، حقوق بومیان، حقوق پناهندگان، حقوق آوارگان، و... از جمله مهم‌ترین حق‌ها و آزادی‌های بشری هستند که در قانون اساسی هر جامعه‌ای باید تضمین و حمایت شوند. تنظیم فصل سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با عنوان «حقوق ملت»^۷ گامی مهم در راستای «اساسی‌سازی» همین حق‌ها و آزادی‌های بنیادین بوده است. در حقیقت، اساسی‌سازی این حق‌ها و آزادی‌ها بیانگر جایگاه برتر و ارزش حقوقی بالای آن‌ها در نظم حقوقی است. بدین معنا که، حق‌ها و آزادی‌های بنیادین شهروندی^۸، در شمار هنجارهای حقوقی برتر و عالی قرار دارند. از این رو، قوای سه‌گانه و تمامی دستگاه‌ها و دستگاه‌ها و نهادها باید در مسیر تضمین و رعایت این حقوق و توسعه آن‌ها گام بردارند. تصویب «منشور حقوق شهروندی»، به‌عنوان میثاق حقوقی دولت و شهروندان، در راستای ایفای تعهد حقوقی به اجرای حقوق و آزادی‌های موضوع فصل سوم قانون اساسی بوده است. بدان امید که با اجرای مؤثر آن، گامی مهم در راستای «زمامداری خوب» و «حکمرانی کرامت‌مدار» برداشته شود^۹. با این تفاسیر باید گفت براساس پژوهش‌های صورت گرفته در خصوص تأثیرات حکمرانی خوب بر حقوق شهروندی در حوزه گردشگری این متغیرها بر هم تأثیرات مستقیم و غیر قابل انکاری دارند؛ با توجه به یافته‌های پژوهش، متغیرهای «پاسخگویی، اجماع‌محوری (شکل‌گیری وفاق عمومی)»^{۱۰} و اثربخشی و کارایی» در سطح اول، متغیرهای «مشارکت، مسئولیت‌پذیری و حاکمیت قانون»^{۱۱} (قانونمندی)» در سطح دوم و متغیرهای «حقوق مساوی (عدالت) و شفافیت» در سطح سوم مدل طراحی شده قرار گرفتند. نتایج این پژوهش نشان داد «شفافیت» و «حقوق مساوی»، مؤثرترین متغیرها هستند که باید در مرکز توجه جدی مدیران قرار گیرند.

^۱. Dignified Government

^۲. Right-wing Orbital Rule

^۳. Respect for Human Dignity

^۴. The Right of Access to Justice

^۵. The Right to Sustainable Development

^۶. Political and Social Participation

^۷. The Rights of the Nation

^۸. Fundamental Civil Liberties

^۹. رجوع شود به: جنیدی، لعیا (۱۳۹۸)؛ «حاکمیت قانون اساسی» لازمه تحقق «حکمرانی خوب» است؛ یادداشت حقوقی، قابل دسترسی در سایت:

[/www.irna.ir/news/83578904](http://www.irna.ir/news/83578904)

^{۱۰}. Formation of Public Consensus

^{۱۱}. Rule of Law

این نتایج به سیاست‌گذاران کمک می‌کند برای به‌کارگیری مفهوم حکمروایی خوب به‌منظور دستیابی به توسعه پایدار گردشگری، مسیر مناسب‌تری را برگزینند. (ضیایی و دیگران؛ ۱۴۰۰؛ ص ۱) در مطالعه‌ای با عنوان "سیاست‌های توریسم و حکمرانی"^۱، به بررسی موضوع سیاست‌های توریسم و گردشگری و نوع حکمرانی پرداخته است. در تحقیقات مربوط به سیاست‌گذاری در حوزه گردشگری نیاز است تا تعاریف متداول در این رابطه را روشن‌تر سازد و متدولوژی‌های سازگارتر را در جمع‌آوری داده‌ها به کار گیرد، روش‌های غلط بهبود رشد و شکوفایی را به چالش کشد و شیوه‌هایی که در اختیار سیاست‌گذاران قرار می‌دهد، عملیاتی شود. محققان مدت‌ها است که نقش مهمتری برای جوامع میزبان گردشگر قائل هستند، اما در زمان افزایش گردشگری و تهدید از بین رفتن بیش از حد گردشگری در بسیاری از نقاط، گزینه‌ای برای حل کردن مشکلات آن‌ها ندارند. تصمیمات مربوط به تعیین اهداف و انتخاب روش‌های دستیابی به هدف، به‌عنوان سیاست‌های گردشگری^۲ مطرح می‌شود. گرچه این اصطلاح به طور کلی به یک تصمیم یا اقدام اشاره دارد، اما می‌تواند یک تصمیم منفی یا حتی یک عدم اقدام (تصمیم) باشد. سیاست‌ها در هر نوع سازمانی ایجاد می‌شوند، اما زمانی که به "سیاست گردشگری" اشاره می‌شود، معمولاً به معنی سیاست عمومی است که به طور خاص به تصمیمات دولتی در هر سطح از محلی تا بین‌المللی مربوط می‌شود. از طرف دیگر، حکمرانی بدان معناست که چگونه سازمانها با این نوع تصمیمات برخورد می‌کنند. بنابراین، در حالی که حکمرانی یک مفهوم نسبتاً ساده با چالش‌های فراوان است، سیاست گردشگری به این صورت نیست، زیرا اصطلاح "سیاست" بسیار فازی (خاکستری) است و گردشگری یک ساختار اجتماعی^۳ است که به یک رفتار خاص اشاره می‌کند: مسافرت و اقامت در مکان‌های خارج از محیط معمولی خود. این رفتار با سیاست‌ها، قوانین و مقرراتی که برای بسیاری از اهداف دیگر مانند کنترل و تسهیل جریان سرمایه و سرمایه‌گذاری، حمل و نقل مسافر و کالاها، حقوق کارگران، ایمنی و امنیت و یا حفاظت از محیط زیست مورد استفاده قرار می‌گیرد، کنترل می‌شود و این جایی است که مشکل شروع می‌شود، چرا که در واقعیت توسعه مناسب گردشگری^۴ به شدت وابسته به تصمیم‌گیرندگان و نوع حکمرانی است که توجه اندکی به موضوع گردشگری دارند. (صادقی و دیگران؛ ۱۳۹۶؛ ص ۳۹) توسعه‌ی صنعت گردشگری و جذب گردشگر^۵ برای کشورهای در حال توسعه که با معضلاتی چون محدودیت منابع ارزی و اقتصاد تک محصولی^۶ مواجه هستند (شریفی رنانی و دیگران؛ ۱۳۹۲)

^۱. Tourism and Governance Policies

^۲. Tourism Policies

^۳. Social Structure of Tourism

^۴. Proper Development of Tourism

^۵. نتایج حاصل از تخمین الگوها نشان دهنده تأثیر مثبت و معنی دار تولید ناخالص داخلی، نرخ ارز، حاکمیت قانون، ثبات سیاسی، کارایی و اثر بخشی دولت و کنترل‌سازد بر تعداد گردشگران وارد شده به کشورها می‌باشند که از میان شاخصهای مورد بررسی، کارایی و اثر بخشی دولت تأثیر بیشتری بر جذب گردشگر در کشورهای مورد مطالعه دارد. از طرفی نتایج حاصل از تخمین، تأثیر منفی و معنی دار درآمدهای نفتی بر تعداد گردشگران وارد شده به کشور را تأیید می‌کنند. جهت مطالعه نگاه کنید به: (شریفی رنانی و دیگران؛ پیشین) قابل دسترس در: <https://civilica.com/doc/260215> در رویکرد داخلی نیز به قضیه بنگریم: بنابراین و به منظور ایجاد بستر مناسب توسعه گردشگری پایدار شهری به ویژه در شهرهای مقصد گردشگری، حکمرانی خوب شهری و نزدیک شدن به شاخص‌های آنیک ضرورت تردید ناپذیر است. رجوع شود به: رضایی، طبیبیان دیگران (۱۳۹۳) حکمرانی خوب شهری، ضرورت توسعه پایدار گردشگری شهری، چاپ شده در مجموعه مقالات

اولین کنفرانس ملی جغرافیا، گردشگری، منابع طبیعی و توسعه پایدار، تهران قابل دسترس در: <https://civilica.com/doc/357469>

^۶. Single Product Economy

نتیجه‌گیری و دستاورد علمی و پژوهشی

همانطوریکه گفته شد صنعت گردشگری به‌عنوان متنوع‌ترین و بزرگترین صنایع درجهان، مهم‌ترین منبع درآمد و ایجاد فرصت‌های شغلی برای بسیاری از کشورهای دنیا است این صنعت که به‌عنوان موتور توسعه از آن نام برده می‌شود، به علت اهمیتی که از نظر اقتصادی، اجتماعی دارد روز به روز بیشتر موردتوجه قرار گرفته و دولتها به آن اهمیت می‌دهند. گردشگری بین‌المللی به‌عنوان امید بخش‌ترین و پیچیده‌ترین و جایگزین‌ترین صنعتی است که جهان سوم با آن روبرو است. رشد سریع پیشرفت‌های تکنولوژی و افزایش تعداد کشورهای که از کنترل دولتی به سوی اقتصاد بازار حرکت می‌کنند در حال ایجاد روندهای شدید به سوی جهانی شدن است و سبب تغییراتی مهم در حوزه جهانگردی بین‌المللی خواهد شد. پس با شناسایی حقوق شهروندی و توسعه آن در زمینه گردشگری با ضمانت‌های اجرایی واقعی یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر است. این حقوق از جایگاه مهمی در اسناد بین‌المللی و حقوق داخلی برخوردار است به‌عنوان مثال گردشگری یکی از مولفه‌های اصلی حقوق بشر و شهروندی محسوب می‌شود و در فرآیند زیست سالم انسانی، تاثیرگذار است در دوران معاصر، حقوق گردشگر و حق گردشگری نه تنها در اسناد لازم‌الاجرای جهانی شناخته شده و به‌عنوان یکی از حقوق بنیادین افراد به آن نگاه می‌شود بلکه کشورها نیز در قوانین داخلی خود به آن توجه ویژه‌ای کرده و در تلاش هستند که آزادی‌های فردی و حقوق گردشگران به خصوص گردشگران خارجی از هرگونه ایراد و تعرض مصون بماند سازمان جهانی گردشگری به‌عنوان نهاد و رکن جهانی ناظر بر گردشگری و صنعت توریسم به طور مداوم به این موضوع اشاره و پرداخته است، در قطعنامه سازمان جهانی گردشگری (اکتبر ۱۹۹۳) به صراحت بیان شده که «حق برخوردار از سفر با ایمنی کامل برای تمام اتباع کشورهای جهان، یکی از حقوق اساسی بشر است، هرگونه حمله و تهدیدی را که به این حق اساسی برای سفر لطمه بزند محکوم می‌کنیم و حمایت خود را از کلیه کشورها و افرادی که از ناحیه جرائم و ارعابی که متوجه مسافران و گردشگران لطمه دیده‌اند اعلام می‌داریم. بیانیه سازمان جهانی گردشگری در امان (سال ۲۰۰۰) نیز از صلح با تمسک به جهانگردی سخن می‌گوید. این بیانیه حق مسافرت و گردشگری را حقی می‌داند که همه افراد باید بدون هرگونه قید و شرط بی‌مورد از آن بهره‌مند باشند. در حقوق داخلی باید گفت: با استناد به ماده ۷ قانون توسعه صنعت ایرانگردی و جهانگردی مصوب ۱۳۷۰/۷/۷ و اصلاحات بعدی و در راستای اجرایی شدن مصوبه ۴۲۷ شورای عالی انقلاب فرهنگی مصوب سال ۱۳۸۴ و همچنین در جهت گسترش و ترویج فرهنگ صیانت از حقوق شهروندی، برخورد کریمانه با مردم و در چارچوب بند ۷ کد اخلاق گردشگری مصوب ۱۹۹ سازمان جهانی گردشگری، مفاد منشور حقوق گردشگر به منظور تکریم ارباب رجوع و ارائه خدمات متناسب باشان و منزلت بالای گردشگران در جمهوری اسلامی ایران در ۱۵ محور تهیه و ابلاغ شده است. علی‌ایحال یکی از این حوزه‌ها صنعت توریسم و گردشگری است. توسعه این صنعت تا بتواند به شکوفایی پایدار برسد نیازمند وجود زیرساخت‌های (نرم‌افزاری و سخت‌افزاری) می‌باشد که بتواند جذابیت را به این صنعت ببخشد. یکی از این حوزه‌ها در بخش

۴۰۴ فصلنامه علمی - پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال یازدهم، شماره دو، بهار ۱۴۰۰

نرم‌افزاری وجود قوانین حمایتی توریسم و گردشگری با ضمانت اجرای واقعی است که ظرفیت مکانیسم‌های حقوق شهروندی در ایران می‌تواند بستر مناسبی برای گسترش این امر باشد.

منابع

- امامی قشلاق، محسن (۱۳۹۴)؛ مفهوم شناسی حقوق شهروندی در نظام بین‌المللی و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، چاپ شده در **مجموعه مقالات همایش سراسری تبیین حقوق شهروندی، ارومیه، قابل دسترس در:** <https://civilica.com/doc/647097>
- آقاجانی، سمیه (۱۳۸۶)؛ راههای تقویت جاذبه‌های گردشگری در شهرهای ایران"، **مجموعه مقالات شوراها، شماره بیستم،** به نقل از منابع اینترنتی.
- جنیدی، لعلیا (۱۳۹۸)؛ «حاکمیت قانون اساسی» لازمه تحقق «حکمرانی خوب» است؛ **یادداشت حقوقی** به نقل از سایت معاونت حقوقی ریاست جمهوری، قابل دسترسی: www.irna.ir/news/83578904
- خرازیان اخوان، مهناز (۱۳۸۶)؛ تحول حق تعیین سرنوشت در چارچوب ملل متحد؛ **مجله حقوقی دانشگاه تهران، شماره سی و ششم،** بهار و تابستان.
- خوش الحان، وحید و دیگران (۱۳۹۹). **راهکارهای توسعه صنعت گردشگری پایدار تبریز مبتنی بر مؤلفه‌های منطقه‌ای، فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)** دوره دهم، شماره چهارم.
- دهقانی، پرویز و دیگران (۱۳۹۷)؛ تحلیل گفتمان حقوق شهروندی در گستره اندیشه پسانوین حکومت‌مداری؛ **فصلنامه حقوق پزشکی،** دوره دوازدهم، شماره چهل و ششم، پاییز.
- دیلم صالحی، بهروز (۱۳۹۳)؛ تحول مفهوم شهروندی در فرایند جهانی‌شدن؛ **فصلنامه تخصصی علوم سیاسی،** دوره دهم، شماره بیست و نهم، شماره پیاپی بیست و نهم، زمستان.
- ذوالفقاری، سحر (۱۳۹۰)؛ **مجتمع تفریحی اقامتی گنجنامه همدان؛ پایان نامه مقطه کارشناسی ارشد رشته معماری،** دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی، تحت راهنمایی: محسن پدیدار.
- رحیم پور، علی (۱۳۸۶)؛ **ضمانت‌های اجرایی کد جهانی اخلاق جهانگردی؛** **مجموعه مقالات چاپ شده در سمینار نقد و بررسی کد اخلاق جهانگردی،** برگزار کننده جهاد دانشگاهی دانشگاه علامه طباطبایی، دوره اول.
- رضایی، طیبیان دیگران (۱۳۹۳) حکمرانی خوب شهری، **ضرورت توسعه پایدار گردشگری شهری،** چاپ شده در **مجموعه مقالات اولین کنفرانس ملی جغرافیا، گردشگری، منابع طبیعی و توسعه پایدار،** تهران قابل دسترس در: <https://civilica.com/doc/357469>
- رضوانی، محمدرضا و دیگران (۱۳۹۳)؛ **اخلاق گردشگری مدرن رویکردی انتقادی به ابعاد، اصول و آثار اخلاق گردشگری مدرن؛** **فصلنامه گردشگری شهری،** دوره اول، شماره اول پیاپی، زمستان.
- شریفی رنانی، حسین و دیگران (۱۳۹۲)؛ **نقش حکمرانی خوب در جذب گردشگر مطالعه‌ی موردی: کشورهای منتخب OPEC؛ چاپ شده در مجموعه مقالات همایش الکترونیکی ملی چشم انداز اقتصاد ایران،** برگزار کننده: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد خوراسگان.
- ضیائی، محمود و دیگران (۱۴۰۰)؛ **چهارچوبی برای سطح‌بندی متغیرهای حکمروایی خوب در توسعه پایدار مقصدهای گردشگری نمونه ...؛ فصلنامه برنامه ریزی فضایی (جغرافیا)،** دوره یازدهم، شماره اول، شماره پیاپی چهل ام، بهار.
- فرجی راد، عبدالرضا و دیگران (۱۳۸۸)؛ **تحلیلی نو پیرامون گردشگری و جدیدترین طبقه بندی آن؛ فصلنامه جغرافیایی سرزمین،** سال ششم، شماره ۲۳، پاییز.
- کاظمی، سیدعلی (۱۳۸۶)؛ **موانع و چالشهای تدوین لایحه حمایت از حقوق شهروندی در ایران؛** **مجله حقوقی دادگستری،** شماره پنجاه هشتم، شماره بهار.

- لطفی، حیدر دیگران (۱۳۹۷)؛ برنامه ریزی توسعه گردشگری در ایران با تاکید بر توسعه جزایر خلیج فارس؛ جزیره قشم، فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای) دوره هشتم، شماره چهارم.
- ماریون، چاپ (۱۳۹۶)؛ سیاست‌های توریسم و حکمرانی؛ ترجمه، بهروز صادقی، فصلنامه دانش انتظامی، شماره یازدهم، بهار.
- بهرامی، رحمت الله (۱۳۹۱)؛ بررسی روند تحقق عدالت اجتماعی با استفاده از شاخص‌های توسعه انسانی در ایران طی دو دهه اخیر؛ فصلنامه برنامه ریزی و سکونتگاه‌های انسانی، دوره هفتم، شماره بیستم، شماره پیاپی بیستم، پاییز.
- Hall، C. M. (2011 May 1). A typology of governance and its implications for tourism policy analysis. *Journal of Sustainable Tourism* ،19(4-5).
- Ricahrd Bellamy(2001) ،the "Rule of law and the Rule of Persons" ،*Critical Reviw of International Social and Polictial Philosophy* ،4:4.
- Soleimanpour ،H. ،(2006): Nature Based Tourism: A Draft International Covenant ،Center for Sustainable Development (CENESTA) publication ،TEHRAN ،IRAN..
- World Bank ،Governance: The World Banks Experience ،Washington ،1994 ،at. Vii.